

SLOVENSKA ZAHODNA MEJA IN EKONOMSKO VPRAŠANJE

Božo REPE

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1001 Ljubljana, Aškerčeva 2

IZVLEČEK

Avtor v prispevku obravnava gospodarsko politiko v Julijski krajini, in sicer v obdobju jugoslovanske zasedbe ob koncu druge svetovne vojne, v času delitve na Coni A in B Julijske krajine ter Coni A in B Svobodnega tržaškega ozemlja. Prikazano je, kako so razmejitve ter politični in ideološki konflikti vplivali na nekdanj enoten gospodarski prostor. Avtor obravnava tudi gospodarsko politiko vpletenih strani v desetletju po drugi svetovni vojni: zavezniške vojaške uprave, Slovencev (Jugoslovanov) in Italijanov. Po rešitvi mejnega vprašanja leta 1954 se je meja med Italijo in Jugoslavijo postopoma odpirala in postala najbolj odprta meja med socialističnimi in kapitalističnimi državami v Evropi. Dobro je bilo tudi gospodarsko sodelovanje. Kljub temu pa se je nekdanji skupni gospodarski prostor obnovil le deloma.

Meje usodno določajo življenje ljudi, zaradi njih lahko cele pokrajine vzcvetijo ali osiromašijo. Trst s svojim večinsko slovenskim zaledjem je to občutil že po prvi svetovni vojni. Njegov gospodarski vzpon je izhajal iz danosti srednjeevropskega gospodarskega prostora, s katerimi ga je povezala Južna železnica. Ko je to zaledje izgubil, je začel gospodarsko upadati, z njim pa tudi širša okolica. Slovenski gospodarstveniki in politiki si ob koncu prve svetovne vojne zaokroženega narodnega gospodarstva brez Trsta in Primorske sploh niso znali predstavljati. Dejansko je izguba Trsta za slovensko gospodarstvo, zlasti pa za industrijo, ki se je komaj dobro začela razvijati, obenem pa navajati na povsem nove ekonomske razmere v novonastali Državi SHS, pomenila veliko izgubo (dodatno je treba upoštevati, da je tudi Reko kot drugo Sloveniji najbližje pristanišče dobila Italija). Brez izhoda na morje tudi v mnogo ugodnejših pogojih, kot so bili v času med obema vojnama slovensko gospodarstvo - gledano dolgoročno - ne bi moglo vzpostaviti dovolj solidne osnove za narodno preživetje.

Enaka dilema se je Slovincem postavljala ob koncu druge svetovne vojne. Ekonomsko vprašanje je bilo v prvi vrsti odvisno od diplomatskih odločitev o razmejitvi, zato enako kot pri političnem dogajanju tudi na gospodarskem področju lahko v osnovi razberemo tri politike: italijansko, slovensko oz. jugoslovansko in

zavezniško, in tri glavna časovna obdobja . Prvo je obdobje tik ob koncu vojne do razmejitve na cono A Julijske krajine in Cono B Julijske krajine. Drugo je obdobje od začetka te razdelitve (od beograjskega sporazuma, podpisanega maja, oz. devinskega sporazuma, podpisanega junija 1945) do uveljavitve pariške mirovne pogodbe (september 1947). Tretje je obdobje od uveljavitve pariške mirovne pogodbe in s tem ustanovitve Cone A Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) in Cone B Svobodnega tržaškega ozemlja do podpisa spomenice o soglasju oktobra 1954 v Londonu. Po tem obdobju sta Italija in Jugoslavija vsaka na svoji strani usmerjali ekonomsko politiko pač v skladu s svojimi interesi in vizijami. Z bilateralnimi pogodbami (poleg mednarodnih, kot sta mirovna pogodba in spomenica o soglasju) pa sta postopoma reševali nerešena ekonomska vprašanja, ki so zadevala obe strani (nekateri sporazumi so bili sicer sklenjeni še pred letom 1954). Tako je bilo npr. vprašanje premoženja oseb, ki so se izselile iz Cone B Julijske krajine na italijansko stran (o tem je bilo od leta 1947 do 1983 sklenjenih več splošnih in sedem posebnih sporazumov), vračanje premoženja, ki ga je Italija odnesla z ozemlja Jugoslavije in STO po 3. 9. 1943, plačilo nacionaliziranega premoženja, vprašanje vračanja premoženja slovenski manjšini, ki ga je izgubila v času med obema vojnama, in še nekatera druga vprašanja (Gombač, 1996).

Skladno z reševanjem ekonomskih in političnih vprašanj med obema državama se je postopoma odpirala tudi meja. Že podpis sporazuma o obmejnem prometu leta 1955 (Videmski sporazum) je spodbudil pretok ljudi, blaga in idej na regionalni ravni, Osimskih sporazumi, sklenjeni dve desetletji kasneje (1975), pa so jugoslovansko - italijansko mejo naredili za najbolj odprto mejo med kako socialistično in kapitalistično državo v Evropi .

V prvem obdobju, ko je Trst in velik del Julijske krajine zasedala jugoslovanska vojska ter so oblast prevzeli organi narodne oblasti, o načrtnejši gospodarski politiki ne moremo govoriti. Po osvoboditvi Trsta in Julijske krajine so organi osvobodilnih sil v važnejša industrijska podjetja postavili svoje delegate, med jugoslovansko vlado in posameznimi podjetji pa so bile sklenjene pogodbe. Prevzeli so tudi pomorsko in pristaniško upravo vključno z luško kapetanijo. Preskrbo je vodil odsek za trgovino in preskrbo pri Pokrajinskem narodnoosvobodilnem odboru za Slovensko primorje in Trst (PNOO). Popisali so živež, del zalog prepustili tržaški provinci, del pa poslali v Gorico, Reko, Pulo in Ljubljano. V italijanska prehrabena podjetja so prav tako postavili delegate, ki naj bi tam ostali, dokler se status teh podjetij dokončno ne reši. Na finančnem področju je bila ustanovljena podružnica Denarnega zavoda za Slovenijo v Trstu, obstoječe finančne in fiskalne organizacije so tudi dobile delegate PNOO. Prometni odsek PNOO je prevzel prejšnje italijanske prometne urade in začel nadzorovati promet, pošta je dobila delagata PNOO, železnice pa je prevzela delegacija Jugoslovanskih državnih železnic. Podoben postopek je veljal tudi za druge gospodarske organizacije (uradi za javna dela, zadruga, kmetijski uradi). Radio je bil organiziran po načelu dvojezičnosti. V slabem mesecu in pol, kolikor so slo-

venske oz. jugoslovanske oblasti kontrolirale ozemlje, kaj več kot sprotnih ukrepov za zagotovitev preskrbe in prometa niso utegnile storiti.

13. julija 1945 sta v razdeljeni Julijski krajini začeli delovati dve upravi. V coni A Julijske krajine je oblast prevzela zavezniška uprava (ZVU), ki je takoj ukinila vse delegate PNOO in tudi v gospodarstvu začela uvajati staro italijansko upravo. (AS, I 1946) Iz poročil gospodarsko politične komisije PNOO je razvidno, da zavezniška uprava v Coni A Julijske krajine ni storila kaj dosti za oživitev gospodarstva. Izjema je bilo le popravilo pristaniških naprav v Trstu, ki jih je potrebovala za svoje potrebe in dovažanje pomoči UNRRE in drugih mednarodnih organizacij (AS, I, 1946). Slovenska stran, ki je s filigransko natančnostjo spremljala in analizirala delovanje zavezniške vojaške uprave, ji je v številnih poročilih in časopisnih zapisih očitala veliko potratnost, s katero da predvsem vzdržuje in še širi stari italijanski aparat (v njem so sedeli mnogi bivši fašistični funkcionarji), namesto da bi imela pred sabo dolgoročno vizijo gospodarskega razvoja. Jugoslovanska država je v tem času skušala doseči, da bi Trst postal svobodno pristanišče (pobuda je prišla v javnost z uradno izjavo londonskega veleposlaništva FLRJ 26. septembra 1946). Predlog so podpirale slovenske in italijanske Jugoslaviji naklonjene politične sile v Julijski krajini, ki so se zavemale za to, da bi bilo širše ozemlje v lasti in pod suverenostjo FLRJ, samo pristanišče pa pod mednarodno upravo. Mednarodno upravo naj bi po njihovem mnenju sestavljale Jugoslavija (štirje glasovi v upravnem odboru), Češko-slovaška (trije glasovi), Avstrija (trije glasovi), Madžarska (en glas), Poljska (en glas) in Italija (en glas). (AS, I, 1946) Predloga zahodne velesile iz vrste ideoloških in strateških razlogov niso podprle.

Slovenska oz. jugoslovanska stran je svojo ekonomsko politiko v času obstoja Cone A Julijske krajine osredotočila na dokazovanje, da je za preživetje Trsta in Julijske krajine nujna čim tesnejša povezava s srednjeevropskim zaledjem, zlasti jugoslovansko industrijo, ki bi omogočila oživitev omrtvičenega tržaškega gospodarstva. Prizadevala si je tudi, da bi Jugoslavija izpodrinila Italijo pri preskrbovanju Cone A Julijske krajine. Skušala je povezati slovenske in Jugoslaviji naklonjene italijanske gospodarstvenike v raznih združenjih in zbornicah. Organizirala je razne akcije s socialnim ozadjem proti pristranski Zavezniški vojaški upravi, ki je favorizirala italijansko stran, in skušala krepiti šibke slovenske ekonomske pozicije, ki jim je korenine spodjedel fašizem.

Italijanska stran si je na mednarodnem prizorišču v dveh letih obstoja obeh con zlasti prizadevala za mednarodno utrditev svojih pozicij in poudarjanje pomena Trsta in Julijske krajine kot mejnih branikov pred prodorom komunizma, kar naj bi bil poleg "zgodovinskih" razlogov glavni adut v prepričevanju zahodnih zaveznikov, da bi ozemlje moralo pripasti Italiji. Italijanska vlada je morala financirati delovanje Zavezniške vojaške uprave, sicer pa je ozemlje bolj ali manj načrtno pustila životariti, kar so ji očitali tako lokalni gospodarstveniki kot časopisje. Ladje nekdanjega

tržaškega ladjevja je povečini registrirala v drugih pristaniščih ter spodbujala razvoj drugih italijanskih pristanišč, zlasti Benetk. Gospodarsko obubožani Trst naj bi bil dokaz, da brez Italije ne more živeti. Seveda je pri tem šlo tudi za objektivne razloge: italijanski kapital se še ni opomogel od vojne in tudi ni imel velikega interesa za vlaganje na ozemlju, katerega usoda je bila nejasna, odrezanost od srednjeevropskega zaledja pa v času hladne vojne tako ali tako ni ponujala realne gospodarske perspektive. Tržaško gospodarstvo je bilo prezadolženo, nekdanje mogočne tržaške banke pa so konec štiridesetih let po zavezniških poročilih mesečno povprečno dolgovale 1500 milijonov lir.

Zavezniška vojaška uprava je ozemlje cone upravljala po starih italijanskih (fašističnih) zakonih, svojo funkcijo pa je videla predvsem v krotanju "plemenskih" (kot so jih označevali) in ideoloških strasti, zagotavljanju minimalnega socialnega miru, osnovni preskrbi prebivalstva in preprečevanju širjenja nalezljivih bolezni. Cono A je videla kot "del italijanskega gospodarstva" in je omogočala, da območje sodeluje tudi v italijanski mednarodni trgovini. Strogo finančno kontrolo pa je vpeljala na mejah Morganove linije (osebni prehodi so bili za prebivalce Cone B Julijske krajine sicer možni zgolj z osebnimi izkaznicami). Iz poročil, ki jih je uprava pošiljala vladama velike Britanije in ZDA, je razvidno, da je zavezniška vojaška uprava v bližnji perspektivi Cono A Julijske krajine videla kot del Italije in je temu ustrezno tudi uravnavala svojo politiko in gospodarske ukrepe.

V Coni B Julijske krajine je oblast sicer formalno prevzela jugoslovanska vojaška uprava (VUJA), dejansko pa je življenje ob sodelovanju z njo uravnavalo poverjenišvo PNOO, ki si je prizadevalo oživiti gospodarstvo in ga čim bolj povezati s Slovenijo in Jugoslavijo. (Troha, 1996, str. 67-93) Postopoma je bil v coni vzpostavljen poseben pravni red (PA Koper). Gospodarske vezi s Cono A Julijske krajine so bile (z izjemo nakupov) šibke. Zaradi velikega odliva lir v Cono A Julijske krajine je oktobra 1945 Gospodarska banka za Istro, Reko in Slovensko primorje (Istrska banka) izdala poseben denar, t. i. jugoliro (Istrska banka je po nalogu Vuje tudi sicer prevzela vso finančno in kreditno politiko). Temu so se upirali zlasti italijanski podjetniki, ki so ozemlje šteli za italijansko, jugoslovansko upravo pa za začasno. Organizirali so stavke in demonstracije, na protistavkovnem zboru v Kopru, ki so ga organizirale slovenske politične organizacije, pa je prišlo do spopadov in žrtev. Večja industrijska podjetja v lasti tujih državljanov so prišla pod sekvester, prav tako italijanska državna podjetja. Vendar so bile oblasti pri vpeljevanju sekvestra zelo previdne in so jih utemeljevale na podlagi mednarodnih določil. Privatna lastnina je bila zaščitena, v posamičnih primerih so dovolili rekvizicije proti priznanici, drugih posegov vanjo pa ne. (PA Koper, Vojaška uprava) Konfiskacija fašistične imovine je bila izvršena na podlagi posebnih odlokov, ki sta jih 18. septembra 1946 izdala Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Oblastni narodnoosvobodilni odbor za Istro. Odlok je bil nato dopolnjen 29. novembra 1946 in je

zajemal lastnino fašistov in kolaboracionistov ter imovino fašističnih društev in ustanov. (PA Koper, Vojaška uprava) Ta imovina je prišla v sklad za pomoč žrtvam fašizma, ki je deloval do 23. marca 1950, ko so imovino razdelili krajevnim narodnim odborom. Nekaj podjetij je bilo februarja 1947 evakuiranih v Jugoslavijo, vendar so bila plačana (PA Koper, Vojaška uprava).

Tam, kjer so še obstajali kolonatski odnosi (na Koprskem), so jih oblasti ukinile, zemljo pa razdelile bivšim kolonom (Čepič, 1996, 169-178). Ljudska oblast je skušala porušeno gospodarstvo čim prej okrepiti, vzpostaviti trgovsko in preskrbovalno mrežo ter prometno infrastrukturo (Perovšek, 1997, 27-41). Zaradi mednarodnih pravnih določb pa oblasti na splošno do pariške mirovne pogodbe niso izvajale konfiskacije, nacionalizacije in agrarne reforme. Večja podjetja so bila v lasti italijanskih delniških družb. Tam, kjer so se lastniki ali upravniki izselili, je upravljanje prevzela komisija za upravo narodne imovine - KUNI (kasneje so jih prevzeli gospodarski odseki pri PNOO), ki pa je pozivala lastnike, naj se vrnejo in prevzamejo podjetja. Po pariški mirovni pogodbi in priključitvi k Jugoslaviji so v Coni B začeli uvajati enake ukrepe kot drugod po državi, tako da se nacionalizacija leta 1948 npr. že ni več razlikovala od nacionalizacije drugod po Sloveniji (z izjemo podjetij, katerih lastniki so se opredelili za italijansko državljanstvo in s tem prešli pod zaščitna določila za optante, ki jih je zagotavljala pariška mirovna pogodba) (Zagradnik, 1992, 151-154; Prinčič 1992, 71).

Po uveljavitvi pariške mirovne pogodbe je ostalo odprto vprašanje Svobodnega tržaškega ozemlja (STO). V Coni B STO je najprej prevladovalo prepričanje, da bo državnica zares zaživela, zato so skušali vzpostaviti čim močnejšo gospodarsko infrastrukturo, ki bi bila zmožna sprejeti izziv kapitalističnega gospodarstva, vendar tako, da bi vsaj v najpomembnejših vejah prevladovalo državno lastništvo. Ko je vedno bolj kazalo, da s skupnim guvernerjem ne bo nič in bo treba STO razdeliti, se je spremenila tudi politika. Slovenske oblasti so skušale cono B STO čim bolj integrirati v slovenski gospodarski prostor ter ji omogočiti hiter razvoj. Eden prvih ukrepov je bila monetarna unija z Jugoslavijo. Glede gospodarske politike ter celo bodoče usode Cone B STO pa je - vsaj po nekaterih pričevanjih - prihajalo tudi do različnih pogledov lokalnih oblasti v Kopru, slovenskih oblasti v Ljubljani in centralnih oblasti v Beogradu. Zvezne oblasti naj bi bile pod težo spora z Informbirojem nekaj časa celo pripravljene na poravnavo z Italijo, tako da bi ji odstopile Koper in še nekatera ozemlja v zameno za izhod na morje in rafinerijo v Žavljah pri Trstu. To zamisel naj bi kasneje opustile. Cono B je Beograd v investicijski politiki upošteval enako kot republike in je bil pripravljen neposredno financirati nekatere infrastrukturne objekte (npr. cestno in železniško progo Koper - Kozina). Slovenske oblasti so temu iz načelnih razlogov nasprotovale, ker so se zavzemale za decentralizacijo in hotele same prevzeti skrb za gospodarski razvoj na celotnem slovenskem ozemlju (Perovšek, 1997, 168-171).

Po določenih mirovne pogodbe je bila Italija dolžna na ozemlju STO prepustiti državna podjetja brez odškodnine, tako da je v državno last STO prešlo nekaj podjetij, med njimi tudi soline. Nacionalizacija se v coni B STO ni izvajala, zato je bilo lastništvo različno: delniške družbe, katerih glavni lastnik je bila Gospodarska banka za Istro, Reko in Slovensko primorje, privatna podjetja, katerih lastniki so bili odsotni, in privatna podjetja z navzočimi lastniki. Podjetja pa so bila vodena na centralistični način po vzoru jugoslovanskega administrativnega upravljanja gospodarstva. Bila so pod nadzorom istrskega okrožnega ljudskega odbora. Po priključitvi Cone B STO k Jugoslaviji leta 1954 je jugoslovanska zvezna vlada vpeljala jugoslovansko zakonodajo, le nacionalizacija se je izvajala s časovnim zamikom (Zagradnik, 1992, 153-154). Predvsem pa se je slovenska politika osredotočila v gradnjo Kopra kot nadomestnega pristanišča za Trst in v gradnjo prometne infrastrukture, ki naj bi nastajajoče pristanišče povežalo z notranjostjo, ter v razvoj slovenske mornarice.

V coni A STO je general T. S. Airey še naprej vodil enako politiko kot prej v Coni A Julijske krajine. Pri Zavezniški vojaški upravi so delovale gospodarske misije iz Jugoslavije, Italije in Cone B STO, ki naj bi upravi pomagale urejati gospodarske probleme. Italijanski strani je ZVU prepustila upravo železnic, poštne službe in telekomunikacij ter podaljšala vse trgovske in druge pogodbe. Jugoslovanska stran si je sprva prizadevala, da bi dosegla enoten gospodarski prostor, kar je bilo v nasprotju s stališči ZVU, ki je hotelo dve ločeni gospodarski enoti (AS, I, 1946). Zaradi padca trgovine in industrije se je ZVU srečevala z veliko brezposelnostjo. Cona A STO je imela okrog 300.000 prebivalcev, delazmožnih je bilo 100.000 prebivalcev, od tega je bilo brezposelnih med 25 in 30.000 prebivalci. Zavezniki so problem reševali z javnimi deli in socialnimi podporami pa tudi zaposlovanjem ljudi v upravi, čeprav jih dejansko niso potrebovali. Dolgoročne ekonomske politike niso niti načrtovali, to naj bi bila, formalno gledano, naloga nove vlade STO. Dejansko pa je uprava skušala Cono A STO čim tesneje povezati z Italijo. Tu ni šlo zgolj za pragmatizem (italijanska vlada je ZVU vzdrževala), pač pa tudi za prepričanje, da bosta obe coni pripadli Italiji. Zato je ZVU izvajala italijanske monetarne in druge predpise. General Airey je precej prispeval k t. i. tristranski izjavi Francije, Velike Britanije in ZDA z dne 20. 3. 1948 v kateri so te predlagale, naj se celotno ozemlje STO vrne pod italijansko suverenost. Slovenska stran je taki politiki nasprotovala in skušala tržaško gospodarstvo ločiti od italijanskega. Veliko nevarnost je iz ideoloških razlogov videla v izdatni pomoči, ki jo je Italija dobivala iz Marshallovim načrta. "Uničujoče posledice" Marshallovega načrta naj bi se preko Italije prenašale v STO (AS, I, 1946).

Dokler je še obstajalo upanje, da bo STO zaživel, so na podlagi natančnih analiz razmer organi in komisije slovenskih političnih organizacij izdelovali gospodarske in finančne načrte. Strokovnjaki v odseku za izvedence štirih velesil so zasnovali gospodarsko in finančno strukturo STO, ki je temeljila na razvoju pristanišča, njegovih povezavi z zaledjem, na razvoju industrije, deloma tudi turizma ter na bančništvu in

zavarovalništvu. Slovenski politiki in gospodarstveniki so načrtovali, da bodo v STO, ko bo ta zaživel kot država, podpirali samostojno gospodarsko politiko po načelu gospodarske neodvisnosti, obenem pa si prizadevali za čim tesnejšo povezavo z Jugoslavijo. Večina strateško pomembne industrije naj bi ostala v državni lasti, manjša pa v privatni. V etatizaciji gospodarstva so načrtovalci videli edino možnost za borbo z angloameriškim kapitalom in obenem za "razbijanje italijanskega tabora", s čimer naj bi ločili "srednji, uradniški in malomeščanski sloj od italijanskega velekapitala" (AS, I, 1946). Največ težav pri zagotavljanju take politike so pisci načrta videli na področju bančništva in zavarovalništva, kjer je prevladoval italijanski in tuji kapital. V smislu take politike je slovenska stran pripravila tudi načrt ustave STO (AS, fond Borisa Kraigherja). Zbrala je podatke o slovenskih oz. jugoslovanskih lastnikih kapitala v Coni A STO. Izhajajoč iz ugotovitve, da so gospodarske pozicije Slovencev v bodočem STO zelo šibke, je glavni načrtovalec in usmerjevalec slovenske tržaške politike Boris Kraigher že več mesecev pred podpisom pariške mirovne pogodbe izdelal načrt slovenskega gospodarskega prodora v bodočo svobodno tržaško cono. Slovenska stran naj bi nakupila primerne objekte in ustanovila gospodarska podjetja v oblikah, kakršne bi dopuščal statut bodoče državice. Med nujnimi institucijami bi morala biti banka z najmanj 200 milijoni lir kapitala in ladijska družba, pa tudi prevozna, špedicijska, turistična in druga podjetja. Za začetek investicij bi bilo treba zbrati 100 milijonov lir, kar naj bi dobili zlasti iz sredstev obstoječih slovenskih trgovskih družb CENTROPROM-a v Trstu in UIVOD- a (uvozno-izvozne družbe) (AS, fond Borisa Kraigherja).

Še pred koncem štiridesetih let je postalo popolnoma jasno, da s Svobodnim tržaškim ozemljem kot samostojno državo ne bo nič. Slovenska stran je zato gospodarsko strategijo prilagodila novim razmeram in skušala zagotoviti vsaj ekonomsko osnovo Slovincem, živečim v Coni A STO. Za eno važnejših nalog je imela ustanovitev slovenske finančne ustanove (banke ali kreditnega zavoda) s kar najboljšežnejšimi možnostmi poslovanja. Prizadevanja za ustanovitev banke so se začela leta 1952, načelno soglasje pa je ZVU izdala tik pred svojim koncem, oktobra 1954 (AS, fond SZDL). Da je banka oz. kreditni zavod (sprva omejen le na posle v Italiji) zaživel, je trajalo še nekaj časa. Še dalj pa, da si je slovenska manjšina z lastnimi močmi in pomočjo matice ponovno ustvarila gospodarsko osnovo. Njen položaj (vključno z vprašanjem med obema vojnoma izgubljenega premoženja) naj bi se reševal v sklopu globalne zaščite slovenske manjšine v Italiji, kot je to določal londonski memorandum. Ta vprašanja so bila rešena le deloma, saj - kot vemo - zakona o globalni zaščiti Slovenci v Italiji še niso dočakali. V zadnjih letih gospodarsko osnovo slovenskih zamejcev, ki so si jo s trdom znova pridobili v preteklih desetletjih, pretresajo precejšnje težave. Za to svoj delež odgovornosti nosi tudi Slovenija, saj po osamosvojitvi iz različnih razlogov - med njimi brezbriznost in notranje politične razprtije niso ravno na zadnjem mestu - ni znala oblikovati celovite

politike do svoje manjšine.

Italija je takoj po prevzemu Cone A STO spremenila politiko omejevanja Trsta na provincialno središče. Pristanišču je priskrbela pomembne mednarodne posle (leta 1961 je že imelo promet v višini 5.200.000 ton) ter vanj investirala velika sredstva (ta so leta 1958, torej štiri leta po priključitvi k Italiji, dosegla letno vsoto 45 milijard lir). Po dohodku je bil Trst v začetku šestdesetih let na petem mestu, takoj za najbolj razvitimi italijanskimi industrijskimi mesti. (AS, fond SZDL). Toda stare slave ne Trst in ne njegovo zaledje v kasnejših desetletjih nista več doživela. Niso je prinesle ne državne subvencije in ne množice jugoslovanskih kupcev, ki so se v hlastanju po cenenem blagu zgrinjali na Ponterosso. Slovenija si je zgradila svoje pristanišče v Kopru in je Trstu (v sočasni konkurenci z Reko) vzela velik del nekdanje srednje-evropske vloge. Meja - čeprav postopoma znova odprta - ter ideološka in nacionalna nasprotja so v ekonomsko življenje zarezala globoke sledi. Skupnega ekonomskega prostora, značilnega za devetnajsto stoletje, v dvajsetem ni bilo več mogoče popolnoma sestaviti skupaj. Ali bo nova evropska ureditev v enaindvajsetem stoletju omogočila, da bodo nasprotja presežena in da bo nekoč gospodarsko cvetoče območje - morda kot most med Sredozemljem ter Srednjo in Vzhodno Evropo - zaživel v večkulturnosti, sodelovanju in zdravi tekmovalnosti, pa - vsaj za skeptičnega zgodovinarja - ostaja odprto vprašanje.

SLOVENIAN WESTERN BORDER AND THE QUESTION OF ECONOMY

Božo REPE

University of Ljubljana, Department of History, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

SUMMARY

The text deals with economic policy in the Giulia region in the period of Yugoslav occupation at the end of World War II, at the time when this part of the world was divided into zones A and B of the Giulia region and zones A and B of the Free Territory of Trieste. It shows how the divisions and ideological conflicts influenced this once united economic area.

The author also deals with the economic policy of the sides involved in the decade after World War II: the Allied Military Administration, The Slovenians (Yugoslavs) and the Italians.

In the economic area the Allied Military Administration concentrated on providing for the people, preventing contagious diseases and assuring social stability in zone A of the Giulia region and zone A of the Free Territory of Trieste. It allowed and encouraged connections with the Italian economy and used Italian laws. It tried to separate zone A from zone B as much as possible by the policy of two "economic

units". The Italian government intentionally left zone A to lead a miserable life to prove that it could not survive without links with Italy and after the annexation of zone A of the FTT in 1954 it made big investments in Trieste.

The Slovenian side wanted to economically link zone B of the Free Territory of Trieste and zone B of the Giulia region with Slovenia and Yugoslavia as much as possible, bearing in mind to comply with international legislation while managing Italian and other foreign property until this question was not settled with international and bilateral treaties. In zone A of the Giulia region and zone A of the Free Territory of Trieste, the Slovenians at first tried very hard to make FTT live as one unit and to have a solid economic basis. The economy was to be based on all forms of property, but the independence of economy (and state) was to be assured by mainly state property at least in the most important economic branches. It was to be linked with Yugoslavia and wider European area. The economy was to be based on transport (port activity), banking, insurance, industry and trade.

After realizing that the FTT will not be able to live as a state, the Slovenian side wanted the minority to regain business organizations, which were lost in the period between the two wars and during the war, and to strengthen economically.

After solving the borderline question in 1954, the border between Italy and Yugoslavia was gradually opening and it became the most open borderline between socialist and capitalist countries in Europe. Economic co-operation was also good.

Despite this, the former joint economic area was restored only partially. This task remains a challenge for the next millennium.

VIRI IN LITERATURA

- AS I** - Arhiv Slovenije, Ljubljana, Dislocirana enota I, fond Borisa Kraigherja 30/2, Gospodarska penetracija v tržaško svobodno cono, brez datuma in podpisa s priloženo depešo UDB-e (30. 7. 1946) Borisu Kraigherju, da se Kardelj strinja z ekonomskim načrtom in pravi, da je treba takoj pristopiti k njegovi realizaciji.
- AS I**, fond Borisa Kraigherja 30/2, Ustava svobodnega tržaškega ozemlja.
- AS I**, fond PNOO, škatla 6 - p, k in 12, 13a, Pregled najvažnejših ukrepov naših in zavezniških proti nam uperjenih ukrepov na gospodarskem polju, Trst, 1. marec 1946, Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst, gospodarsko-politična komisija.
- AS I**, fond PNOO, škatla 6 p, k, 12, 13a, Poročilo o upravi anglo-ameriškega področja Svobodnega tržaškega ozemlja od 15. septembra do 31. decembra 1947, sestavil generalni major T. S. Airey, poveljnik anglo-ameriškega področja Svobodnega tržaškega ozemlja.
- AS I**, fond PNOO, škatla 9c, e, Koncept ocene gospodarskega položaja, osnutek, 6. 3. 1948, brez podpisa.

- AS**, fond PNOO, 9, 10a, 10b, Anketa o vprašanju internacionalizacije tržaškega pristanišča, brez datuma.
- AS I**, fond PNOO, škatla 11b, 11c, Gospodarska in finančna struktura STO, Odsek za izvedence štirih velesil, brez datuma.
- AS I**, fond PNOO, škatla 11b, 11c, Podatki o event. investicijah v Coni A s strani zaveznikov, gospodarsko - politična komisija pri PNOO, Trst, 8. aprila 1946.
- AS**, fond SZDL AE 21610-2612, Office of the Military Governor British-United States Zone, Free Territory of Trieste, pismo dr. Francu Tončiču, 15. oktober 1945.
- AS**, fond SZDL, škatla 1067, AE 21610-2612, Komisija za narodne manjšine GO SZDL Slovenije: Nekateri elementi položaja slovenske narodne manjšine v Italiji v letu 1961, februar 1962.
- Čepič, Z. (1995):** Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji 1945-1948. Obzorja Maribor.
- Gombač, B. M. (1996):** Slovenija, Italija. Od preziranja do priznanja. Bela knjiga o diplomatskih odnosih. Ljubljana, Debora.
- PAK** - Pokrajinski arhiv Koper, Okrajni LO Koper, škatla 1366, Pravna in politična osnova pravnega reda v coni B.
- PAK**, Vojaška uprava JA, škatla 2, Imovinsko-pravne obveze Italije do cone B in pomoč ter imovinsko-pravni odnosi Jugoslavije glede na teritorij, Koper 13. 3. 1952.
- PAK**, Vojaška uprava JA, škatla 2, Najvažnija imovinsko-pravna pitanja koja su se rješavala u zoni "B".
- PAK**, Vojaška uprava JA, škatla 2, Poročilo ministrstvu za zunanje zadeve v Beograd z naslovom Dostavljamo Vam izveštaj po pitanjima navedenim u Aide-memoire poslanika R. I. Martini-a, brez datuma in podpisa.
- Perovšek, F. (1997):** Moja resnica / druga dopolnjena izdaja. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije. Artis Koper.
- Prinčič, J. (1992):** Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945-1963. Novo mesto, Dolenjska založba.
- Troha, N. (1996):** Oris položaja v koprskem okraju cone B Julijske krajine v letih 1945-1947. Prispevki za novejšo zgodovino XXXVI.
- Zagradnik, M. (1992):** Nacionalizacija industrijskih podjetij v Slovenskem primorju in slovenski Istri. Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni, Viri št. 5. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.